

HUBUNGAN BAHASA ARAB-MELAYU BERDASARKAN SURAT PERJANJIAN WAKAF MASYARAKAT MELAYU MEKAH

Adi Yasran Abdul Aziz
(Corresponding Author)
Universiti Putra Malaysia,
adiyasran@gmail.com

Wan Muhammad Wan Sulong
Universiti Putra Malaysia,
w_mhd@upm.edu.my

Muhd Zulkifli Ismail
Universiti Putra Malaysia,
zulismail@upm.edu.my

Adel M. Abdul Aziz Al-Geriani
Universiti Islam Malaysia,
adel@uim.efu.my

Norhafiza Alias
Universiti Putra Malaysia,
fiza_tm@yahoo.com

Abstrak

Penemuan dua warkah manuskrip Arab yang kedua-duanya bertarikh 1909 (1327 H) berkaitan perjanjian pewakafan tanah milik orang Melayu di Mekah telah mendorong kajian ini dilakukan. Tujuan kajian ini adalah untuk menganalisis hubungan bahasa Melayu dan Arab termasuklah kata nama khas yang melibatkan semua nama keturunan Melayu dalam surat perjanjian tersebut, bangsa dan tempat asal mereka sama ada yang dinisbahkan kepada *Juwanah al-Jawi*, *Malakah al-Jawi* dan *Kelantan al-Jawi*. Bagi mencapai tujuan ini, salasilah keturunan Melayu dalam manuskrip tersebut turut dianalisis. Selain itu, sistem tulisan Arab yang berkaitan dengan sistem tulisan Jawi, iaitu penggunaan huruf *hamzah* di bawah *alif* dan

ha yang menggantikan *ta marbutah* turut dikaji. Kajian ini dilakukan berdasarkan analisis teks dan konteks. Hasil kajian mendapati bahawa kesemua 16 nama keturunan Melayu dalam surat perjanjian tersebut menggunakan nama Arab yang dibincang kepada bapa dan datuk serta dinisbahkan kepada bangsa dan tempat asal mereka. Nama tersebut lahir daripada empat keturunan yang berbeza tetapi dua daripadanya telah bercantum sehingga generasi ke-5. Dari segi sistem tulisannya, pengguguran *hamzah* di bawah *alif* dan penggantian *ta marbutah* dengan *ha* digunakan secara meluas sama seperti yang terdapat dalam sistem tulisan Jawi sekarang. Hal ini menunjukkan bahawa hubungan bahasa Arab-Melayu sangat akrab.

Kata kunci: Bahasa, Arab, Melayu, Jawi, manuskrip

1.0 PENGENALAN

Pada umumnya, bahasa Melayu banyak menerima pengaruh bahasa Arab kerana dikatakan telah meminjam sebanyak 2,150 kosa kata Arab (Mohd Zuhir dan Shamsul Jamili, 2015). Hal ini berlaku disebabkan oleh beberapa faktor, terutamanya faktor penyebaran agama Islam dan hubungan perdagangan antara penutur bahasa Melayu dengan penutur bahasa Arab. Selain kata pinjaman Arab yang terdapat dalam *Kamus Dewan*, pengaruh Arab juga telah mengubah nama-nama orang Melayu, nama bangsa, tempat dan sistem tulisan mereka. Oleh itu, kajian ini akan menganalisis kata nama khas dan sistem tulisan Arab yang mempengaruhi sistem tulisan Jawi/Melayu, khususnya yang berkaitan dengan penggunaan *hamzah* di bawah *alif* dan *ha* sebagai ganti *ta marbutah* yang telah menimbulkan polemik dalam kalangan pengguna tulisan Jawi. Kajian ini akan memfokuskan dua buah warkah bertulisan Arab yang bertarikh 1909 (1327 H), iaitu berkaitan dengan perjanjian pewakafan tanah milik orang Melayu di Mekah.

Seterusnya, kajian terhadap nama-nama orang Melayu di Mekah yang terdapat dalam kedua-dua manuskrip Arab ini telah menghubungkan salasilah keturunan mereka. Walaupun banyak kajian dibuat berkaitan dengan salasilah keturunan, namun kebanyakannya bertumpu kepada salasilah keturunan raja atau pembesar sahaja seperti salasilah Gresik, salasilah Cirebon, Palembang (Syed Muhammad Naquib, 2011), keturunan Bendahara Kesultanan Melayu Melaka, susur galur Sultan dan Bendahara Johor, Kesultanan Terengganu (Mohamed Anwar Omar dan Nik Anuar, 2011), Salasilah Raja Patani (Ibrahim Syukri, 2002), Raja Kelantan (Abdul Razak, 2015), Salasilah Melayu dan Bugis (Mohd. Yusof, 1997) dan lain-lain lagi. Dokumentasi salasilah keturunan sendiri atau masyarakat umum sangat kurang sedangkan syariat Islam memerintahkan agar umatnya sentiasa menyambung dan menjaga hubungan kerabat atau silaturahim. Malah, syariat melarang perbuatan memutuskan silaturahim.

Oleh itu, penemuan dua manuskrip Arab bertarikh 1909 yang menceritakan tentang susur galur keturunan sehingga lima generasi amatlah berharga untuk dianalisis dan hasil kajiannya didokumentasikan dalam bentuk yang lebih selamat, termasuklah penggunaan kata nama khasnya. Bagi mencapai tujuan tersebut keseluruhan manuskrip tersebut telah ditashihkan terlebih dahulu sebelum diterjemahkan ke dalam bahasa Melayu. Oleh sebab salinan manuskrip ini berkenaan perjanjian wakaf harta orang Melayu di Mekah, maka manuskrip ini dinamakan Surat Perjanjian Wakaf Khadijah (SPWK).

2.0 DESKRIPSI SURAT PERJANJIAN WAKAF DI MEKAH 1909 (SPWK)

Salinan bahan kajian SPWK ini diperoleh daripada Allahyarham Abdul Aziz bin Muhammad As'ad bin Muhammad Sa'id

Kelantan al-Jawi (meninggal 8 Mac 2014) di rumah beliau di Kampung Amir, Besut, Terengganu, iaitu cicit kepada pewaris harta yang bernama Khadijah Malakah binti al-marhum al-Syeikh Abd al-Majid ibni Abd al-Hamid Malakah al-Jawi (nama sebagaimana yang disebut dalam SPWK). Terdapat dua salinan surat yang hampir sama kandungannya termasuklah tarikh perjanjian itu dibuat, tetapi melibatkan pemilikan dan pewakafan harta yang berbeza. Kedua-dua manuskrip ini disalin di atas kertas A3, yang merupakan saiz kertas yang selalu digunakan pada masa itu. Kedua-dua manuskrip ini mengandungi satu halaman bertulis dan ditulis dalam bahasa Arab dengan menggunakan khat yang agak mudah dibaca. Salah satu manuskrip tersebut mengandungi 44 baris dengan 1,332 patah perkataan, bercap mohor kerajaan Turki Uthmaniah dan satu cap pada setem. Manuskrip ini dinamai SPWK I (Lampiran A) manakala Manuskrip yang satu lagi, mengandungi 42 baris dengan 1,321 patah perkataan, bercap mohor kerajaan Turki Uthmaniah berserta tiga cap lain yang bertandatangan dan satu cap pada setem. Versi ini dinamakan versi SPWK II (Lampiran B). Kedua-dua cap mohor kerajaan Turki Uthmaniah tersebut adalah sama, ditulis dalam bahasa Turki dengan khat thuluth.

Isi kandungan kedua-dua manuskrip ini tentang pemilikan dan pewakafan tanah Khadijah Malakah di Mekah. Dalam SPWK I, harta pusaka yang diwarisi tersebut ialah di lembah (Syi'b) Bani Hasyim, berhampiran dengan *Misyq al-Qamar*, di Makkah al-Mukarramah, sementara itu, dalam SPWK II dinyatakan bahawa harta yang diwarisi itu ialah di kaki bukit Thaqabah, di Mina, Mekah. Dalam SPWK I, pemilikan harta Khadijah Malakah adalah melalui pewarisan secara sah oleh kakak kandungnya al-marhumah Aminah binti Abd al-Majid bin Abd al-Hamid Malakah al-Jawi berdasarkan surat perjanjian yang dikeluarkan oleh

Mahkamah Makkah al-Mukarramah, bertarikh 19 Rejab 1286 H (18 Oktober 1869 M). Terdapat dua orang saksi yang mengenali Khadijah Malakah dalam SPWK I, iaitu Muhammad As'ad bin Muhammad Sa'id bin Abd al-Rahman Kelantan al-Jawi dan Syeikh Hasan bin Abd al-Rahman bin Yusuf Malakah al-Jawi. Dalam SPWK II pula disebutkan bahawa satu lagi surat perjanjian dikeluarkan pada 23 Syaaban 1295 (22 Ogos 1878 M) untuk menyatakan perkara yang sama tetapi pada harta yang lain tanpa menyebut nama orang yang mewariskannya. Terdapat empat orang saksi yang mengenali Khadijah Malakah dalam SPWK II; dua daripadanya orang yang sama seperti dalam SPWK I, manakala tambahan dua orang lagi ialah Syeikh Saleh bin Abd Al-Karim bin Ilyas Juwanah Al-Jawi dan Syeikh Hamzah bin Saleh bin Abd Al-Karim Juwanah Al-Jawi.

Tujuan utama SPWK dikeluarkan oleh Mahkamah Mekah pada tahun 1909 ini adalah untuk menyelesaikan isu pertikaian sama ada pewakafan tanah Khadijah sebelum ini (secara lisan) sah atau tidak, memandangkan ia belum dihakimi oleh hakim syarii. Bagaimanapun wakil Naib Maulana Hakim Syarii, iaitu Ahmad bin Iwad al-Ghamrawi memutuskan bahawa pewakafan harta tersebut adalah sah. Keputusan ini telah dipanjangkan kepada pengetahuan Naib Maulana Hakim Syarii yang kemudiannya telah memperakui keputusan tersebut. Oleh itu, harta wakaf tersebut diwarisi oleh keturunannya dengan syarat-syarat yang telah ditetapkan, iaitu "...tidak boleh dijual, diberi, digadai, dimiliki, dipindah, malahan sentiasa tetap di atas asas dan peraturannya, berkekalan atas syarat dan ikatannya selama-lamanya, sehinggalah Allah SWT mewariskan bumi dan segala yang berada di atasnya..."

3.0 METODOLOGI

Kajian ini menggunakan kaedah analisis teks dan konteks. Analisis teks berdasarkan

salinan manuskrip SPWK I dan II, manakala analisis konteks berdasarkan teks tersebut dan temu bual dengan cicit kepada pemilik dan pewakaf tanah, iaitu Allahyarham Abdul Aziz bin Muhammad As'ad pada tahun 2013 semasa beliau masih hidup dan isteri beliau, Fatimah binti Muhammad. Bagi perbincangan kata nama, penggolongan kata ini telah dibuat berdasarkan teori Atqakum (Sanat, 1998). Berdasarkan teori ini, penggolongan kata nama hendaklah dibahagikan kepada khalik dan makhluk. Oleh itu, kata nama khas khalik merujuk kepada nama-nama yang maha Pencipta, iaitu Allah SWT, manakala kata nama khas makhluk pula boleh dibahagikan kepada makhluk hidup dan tidak hidup. Bagi perbincangan tentang sistem ejaan Jawi, analisis perbandingan dibuat antara teks SPWK dengan *Daftar Kata Bahasa Melayu: Rumi - Sebutan - Jawi* (2008) yang menjadi sistem ejaan Jawi pegangan di Malaysia, Brunei dan Singapura.

4.0 KATA NAMA KHAS

Kata nama khas selalunya dibincangkan di bawah tajuk kata nama yang dikategorikan di bawah golongan kata dalam bidang morfologi. Kata nama khas mendukung makna rujukan khusus pada sesuatu nama orang, haiwan, benda, perbadanan (institusi), undang-undang, bangsa, bahasa, pangkat, dan seumpamanya. Kajian ini hanya akan memberikan fokus kepada kata nama khas yang mempunyai hubungan yang signifikan dengan rumpun Melayu yang disebutkan dalam SPWK. Kata nama khas bagi makhluk hidup yang dibincangkan ialah nama-nama orang khususnya nama keturunan Jawi/Melayu, manakala kata nama khas makhluk tidak hidup termasuk dalam kata nama tempat dan bangsa.

4.1 Kata Nama Khas Jawi/Melayu

Kata nama khas Jawi/Melayu yang merujuk kepada nama-nama orang yang disertai dengan nama bapa dan datuk bagi keturunan Jawi/Melayu dinyatakan dengan jelas dalam kedua-dua SPWK ini. Hal ini turut membantu pengkaji dalam menghubungkan salasilah keturunan mereka sekurang-kurangnya untuk lima generasi. Selain maklumat tersebut, temu bual bersama Allahyarham Abdul Aziz juga dapat membantu menyambung salasilah yang tidak dinyatakan dalam SPWK. Oleh sebab pemilik dan pewakaf harta dalam SPWK ialah Khadijah, maka wajarlah perbincangan ini dimulakan dengan beliau.

4.2 Nama Keturunan Pewakaf

Dalam kedua-dua surat perjanjian disebutkan nama penuh pemilik dan pewakaf harta, iaitu Khadijah Malakah binti al-marhum al-Syeikh Abd al-Majid bin Abd al-Hamid Malakah al-Jawi. Khadijah berkahwin dengan Syeikh Abd Al-Karim bin Ilyas Juwanah al-Jawi dan mendapat anak 3 orang, iaitu Saleh, Maimunah dan Salehah. Oleh itu, Syeikh Saleh bin Abd Al-Karim bin Ilyas Juwanah Al-Jawi yang merupakan saksi pertama dan Syeikh Hamzah bin Saleh bin Abd Al-Karim Juwanah Al-Jawi yang merupakan saksi ketiga dalam SPWK II ialah anak dan cucu Khadijah. Manakala al-marhumah Aminah binti Abd al-Majid bin Abd al-Hamid Malakah al-Jawi yang mewariskan harta kepadanya dalam SPWK I pula ialah kakak kandungnya. Berdasarkan huraian dalam surat perjanjian tersebut, terdapat lima generasi keturunan rumpun Melayu yang diperoleh daripada salah satu jalur keturunan, iaitu Syeikh Hamzah bin Saleh bin Khadijah binti Abd al-Majid bin Abd Al-Hamid Malakah al-Jawi. Walau bagaimanapun surat perjanjian tersebut tidak menjelaskan hubungan dua orang lagi saksi dalam SPWK II dengan Khadijah, iaitu Muhammad As'ad bin Muhammad Sa'id bin Abd al-Rahman Kelantan al-Jawi

(saksi kedua) dan Syeikh Hasan bin Abd Rahman bin Yusof Malakah al-Jawi (saksi keempat). Menurut Allahyarham Abdul Aziz, salah seorang anak Khadijah, iaitu Salehah telah berkahwin dengan Muhammad Sa'id, bapa kepada saksi kedua dalam SPWK II, iaitu Muhammad As'ad yang merupakan bapa kepada informan (Abdul Aziz). Maka, jelaslah di sini, Muhammad As'ad ialah cucu kepada Khadijah, sama seperti Syeikh Hamzah. Oleh itu, jalur keturunannya ialah Muhammad As'ad bin Salehah binti Khadijah binti Abd al-Majid bin Abd Al-Hamid Malakah al-Jawi yang melibatkan lima generasi.

Walaupun bagaimanapun, tidak dapat dipastikan secara jelas siapakah sebenarnya saksi keempat dalam SPWK II, iaitu Syeikh Hasan bin Abd al-Rahman bin Yusof Malakah al-Jawi. Berdasarkan kedua-dua SPWK, Khadijah hanya mempunyai tiga orang anak, iaitu Salehah, Maimunah dan Saleh. Dua orang cucu yang menjadi saksi yang mengenali Khadijah dalam SPWK II ialah anak Salehah dan anak Saleh yang jelas asal-usulnya. Yang masih tinggal ialah Maimunah. Sekiranya Syeikh Hasan merupakan cucu Khadijah atau saksi pengenalan diri itu lelaki dan mahramnya, maka tidak dapat disangkal lagi bahawa Syeikh Hasan ialah anak Maimunah bersama Abd al-Rahman bin Yusof Malakah al-Jawi. Untuk mengatakan bahawa Abd Rahman bin Yusof Malakah al-Jawi ialah orang yang sama dengan Abd al-Rahman Kelantan al-Jawi agak sukar untuk dipertahankan kerana nama mereka dinisbahkan kepada negeri yang berbeza dan hubungan kekeluarganya agak jauh, tiada pertalian darah dan bukan mahram.

4.3 Muhammad As'ad bin Muhammad Sa'id bin Abdul Rahman Kelantan al-Jawi

Muhammad As'ad merupakan salah seorang saksi yang mengenali Khadijah dalam kedua-dua surat perjanjian

pewakafan harta tersebut. Muhammad As'ad dibincangkan secara khusus dalam makalah ini kerana beliau muncul sebagai salah seorang tokoh "Ulama Kelantan di Rantau Orang" dalam buku *Tokoh-tokoh ulama' Semenanjung Melayu (2)* yang diselenggarakan oleh Ismail Che Daud (2007). Menurut Ismail, Hj Mat Saad atau nama penuhnya Muhammad As'ad bin Muhammad Sa'id bin Abdul Rahman Kelantan al-Jawi telah kembali ke rahmatullah pada tahun 1360 H sewaktu berusia 63 tahun. Tarikh tepat kematian beliau ialah pada 7 Jamadilawal 1360 H bersamaan 3 Jun 1941 seperti yang tertulis pada kacapuri pusaranya. Jika usia 63 tahun sewaktu beliau meninggal dunia itu ialah tahun masihi, maka tahun kelahirannya ialah pada 1295 H (1878 M). Beliau dilahirkan di Mekah. Ini bermakna sewaktu SPWK ditulis pada tahun 1909, beliau berumur 31 tahun. Sebelum Muhammad As'ad menetap di Kampung Amir, Besut, Terengganu sejak tahun 1922, beliau pernah bermusafir ke India, Patani dan Bangkok.

Menurut Ismail lagi, Muhammad As'ad ialah ahli dalam ilmu falak dan perubatan Islam dan merupakan rakan seperguruan Muffi Haji Wan Ishak, Haji Nik Mahmud (Dato' Perdana Menteri Paduka Raja) dan Haji Wan Hassan Kemboja. Antara guru beliau sewaktu berada di Mekah ialah Syeikh Muhammad Asrar (berguru selama lima tahun) dan Syeikh Muhammad Hasbullah Sulaiman. Bapa beliau, Muhammad Sa'id ialah seorang Syeikh Haji di sana. Selepas kematian bapanya, urusan perkhidmatan haji diteruskan oleh adik Muhammad As'ad, iaitu Abdul Hamid. Semasa hayatnya, Muhammad As'ad kerap dikunjungi oleh sahabatnya, Haji Nik Mahmud yang menjadi Menteri Besar Kelantan sekitar tahun 1920-an dan 1930-an. Antara anak muridnya ialah Haji Mahmud bin Lebai Che Kub yang tinggal di Pekan Melor, Kota Bharu. Menurut Fatimah Muhammad (isteri Allahyarham Abdul

Aziz) Nik Uthman bin Wan Abdul Karim bin Wan Uthman (Pengasas dan mantan Imam masjid Kampung Amir, Besut) dan Jabir Muhd Syah (mantan Adun Jerneh) juga pernah belajar dengan Muhammad As'ad.

4.4 Nama Adik Beradik Muhammad As'ad

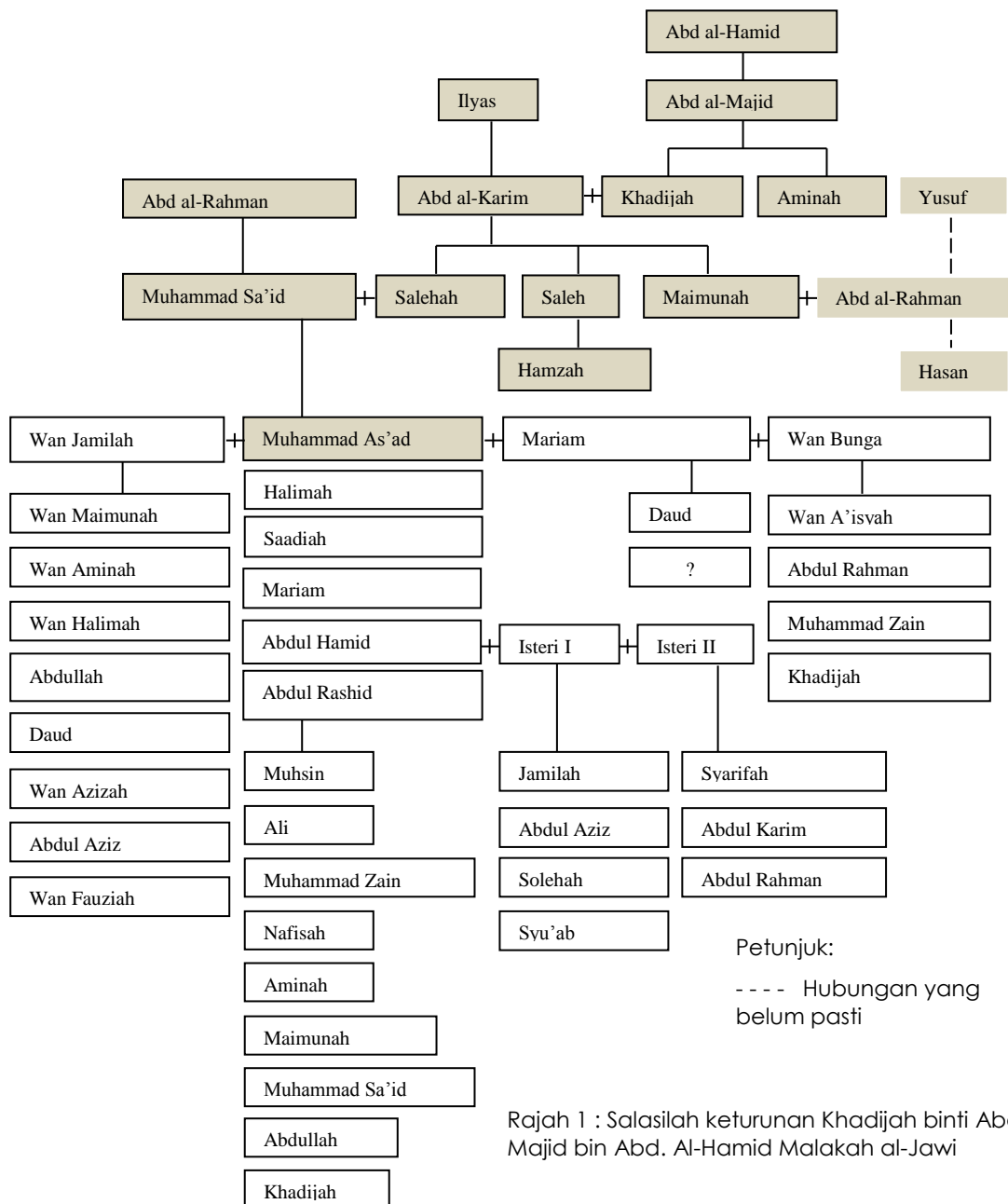
Selain daripada adik bongsunya, Abdul Hamid yang disebut oleh Ismail (2007), Muhammad As'ad mempunyai seorang abang dan tiga orang kakak. Mereka ialah Abdul Rashid, Mariam, Halimah dan Saadiyah. Abdul Rashid mempunyai sembilan orang anak, iaitu Muhsin, Ali, Muhammad Zain, Nafisah, Aminah, Maimunah, Muhammad Sa'id, Abdullah dan Khadijah. Manakala Abdul Hamid pula mempunyai tujuh orang anak, hasil perkahwinannya dengan dua orang isteri. Nama anak Abd al-Hamid dengan isterinya di Mekah ialah Jamilah, Abdul Aziz, Solehah dan Syu'ab, manakala anak bersama isterinya di Semenanjung Melayu ialah Syarifah, Abdul Karim dan Abdul Rahman.

4.5 Nama Keturunan Muhammad As'ad

Menurut Allahyarham Abdul Aziz, bapanya Muhammad As'ad berkahwin sebanyak tiga kali. Kali pertama dengan Mariam yang berasal dari Patani ketika masih berada di Mekah. Hasil daripada perkahwinan ini, beliau memperoleh dua orang anak, seorang bernama Daud dan seorang lagi meninggal dunia sewaktu kecil. Namun, hayat perkahwinannya tidak panjang. Isteri kedua beliau, Wan Bunga juga berasal dari Patani dan mereka berkahwin di Mekah Beliau telah memperoleh empat orang anak, iaitu Wan A'isyah, Abdul Rahman, Muhammad Zain dan Khadijah. Manakala perkahwinannya yang ketiga adalah dengan Wan Jamilah binti Wan Abdullah bin Wan Uthman yang dikahwininya pada 17 Zulhijjah 1340H (11 Ogos 1922) di Binjai,

Banggu, Kota Bharu, iaitu di kampung asal bapa beliau, Muhammad Sa'id. Hasil daripada perkahwinan ini, beliau memperoleh lapan orang anak, iaitu Wan Maimunah (lahir pada 8 Syawal 1341 H), Wan Amnah (lahir pada 8 Rabiulawal 1343 H), Wan Halimah (lahir pada 22 Syawal 1344 H), Daud (lahir pada 2 Ramadan 1351 H), Wan Azizah (lahir pada 8 Jamadilakhir 1353 H), Abdul Aziz (informan) (22 Rejab 1356 H – 7 Jamadilawal 1435 H) dan Wan Fauziah (29 Jamadilakhir 1359 H – 26 Rabiulakhir 1395 H). Isterinya yang ketiga ini telah meninggal dunia pada 21 Ramadan 1398

H (26 Ogos 1978) di rumah anaknya, Abdul Aziz (informan), di Kampung Amir. Pada saat makalah ini ditulis, hanya anak sulungnya, iaitu Wan Maimunah sahaja yang masih hidup, pada usia 93 tahun Masihi. Wan Maimunah mempunyai beberapa orang cicit yang menjadikan mereka generasi yang kesembilan daripada nama yang paling tua dalam SPWK, iaitu datuk kepada Khadijah yang bernama Abdul Hamid Malakah al-Jawi. Setakat yang disebutkan di atas salasilah keturunan Khadijah boleh dirajahkan seperti berikut:

Rajah 1 : Salasilah keturunan Khadijah binti Abd al-Majid bin Abd. Al-Hamid Malakah al-Jawi

5.0 MAKNA NAMA-NAMA MELAYU DALAM SPWK

Oleh sebab tumpuan kajian hanyalah kepada SPWK, maka hanya nama-nama berketurunan Jawi/Melayu yang disebutkan dalam kedua-dua manuskrip

ini sahaja yang akan dibincangkan. Daripada 16 nama yang disebutkan dalam SPWK, terdapat dua nama yang serupa, iaitu Abd al-Rahman. Oleh itu, hanya 15 nama sahaja yang dibincangkan. Nama dan padanan maknanya adalah seperti berikut:

Bil.	Nama	Ejaan Arab	Makna dalam bahasa Melayu
1.	Abd al-Hamid	عبدالحميد	Hamba kepada Allah Yang Maha Terpuji
2.	Abd al-Majid	عبدالمجيد	Hamba kepada Allah Yang Maha Mulia
3.	Ilyas	الياس	Nama Nabi yang bukan berasal dari bahasa Arab, tetapi telah lama digunakan oleh orang Arab
4.	Abd al-Rahman	عبدالرحمن	Hamba kepada Allah Yang Maha Penyayang
5.	Abd al-Karim	عبدالكريم	Hamba kepada Allah Yang Maha Mulia Lagi Pemurah
6.	Yusuf	يوسف	Nama Nabi yang bukan berasal dari bahasa Arab, tetapi telah lama digunakan oleh orang Arab
7.	Muhammad Sa'id	محمد سعيد	Yang terpuji, yang gembira
8.	Saleh	صالح	Yang saleh
9.	Hamzah	حمزه	Singa
10.	Hasan	حسن	Yang baik
11.	Muhammad As'ad	محمد اسعد	Yang terpuji, paling gembira
12.	Salehah	صالحه	Perempuan yang saleh
13.	Khadijah	خديجه	Yang lahir dengan selamat walaupun tidak cukup bulan
14.	Aminah	امنه	Perempuan yang amanah
15.	Maimunah	ميمونه	Perempuan yang diberkati

Padanan makna ini berdasarkan kepada *Lisan al-'Arab* oleh Ibn Manzur (2000), *Al-Qamus al-Muhit* oleh Al-Fairuz al-Abadi (2010) berserta pengetahuan dan tafsiran penulis.

6.0 KATA NAMA KHAS ARAB

Selain daripada kata nama khas makhluk hidup yang dinisbahkan kepada nama keturunan Melayu, terdapat beberapa kata nama khas Arab yang mempunyai hubungan yang rapat dengan salasilah keturunan Melayu yang disebutkan dalam kedua-dua manuskrip SPWK, iaitu Syi'b Bani Hashim, Bukit Thaqaabah, Malakah, Juwanah dan al-Jawi. Kata nama khas ini sangat penting untuk memahami keseluruhan isi kandungan teks SPWK.

6.1 Syi'b Bani Hashim

Syi'b (lembah/lorong) Bani Hashim juga dikenali dengan nama Syi'b Bani Abu Talib. Lembah ini terkenal sebagai tempat kelahiran Rasulullah SAW, iaitu di rumah Ibn Yusuf dan juga tempat di mana Rasulullah SAW dan kaum kerabatnya dipulaukan selama tiga tahun oleh Kafir Quraisy, bermula dari tahun ketujuh kerasulan Baginda SAW. Dalam perjanjian SPWK I, hartanah di Lembah Bani Hasyim disebut dengan agak rinci, iaitu meliputi:

Seluruh rumah termasuk tanah dan bangunannya yang dibina dengan batu, yang mengandungi ruang hadapan (lobi), kerusi (sofa) yang terletak di sebelah kanan dalam lobi tersebut dengan almarnya yang diperbuat daripada kayu, ruang duduk atas dengan almarnya, halaman di belakang rumah, segala manfaat dan kemudahan dan hak-haknya. Rumah tersebut terletak di Mekah al-Mukarramah di Lorong Bani Hasyim berhampiran dengan tempat yang dikenali sebagai Misyq al-Qamar yang dikelilingi 4 sempadan: (i) Timur: Rumah pusaka al-Marhum Umar Bahasan al-Hadhrami, yang disempadani oleh halaman rumah tersebut dengan pintunya. (ii) Barat: Milik waris-warisan al-Marhum al-Haj Ibrahim al-Misri. (iii) Dari sebelah Sham (Utara): Rumah pusaka al-Marhum Said Basyihab al-Hadhrami, dan (iv) dari sebelah kanan, milik Hasan al-Kurdi. Termasuk dalam wakaf segala yang terdapat di dalam rumah tersebut, termasuklah tanah, binaan, hak, manfaat, kemudahan, longkang dan segala yang dikira termasuk dalam kawasan tersebut dan dinisbahkan kepadanya dari segi syarak yang diketahui oleh pewakaf tersebut dengan pengetahuan yang syarii, pengetahuan yang menafikan kejahilan dari segi syarak.

6.2 Bukit Thaqabah

Menurut satu sumber, Bukit Thaqabah yang terletak di Mina, Mekah ini mempunyai beberapa nama lain, iaitu Bukit Thubair (ثبير), Thubair al-Athbarah (ثبير الأثيرة), al-Shadr (الصدر), al-Rakhm (الرحم) dan al-Ghassalah (الغساله) (Hothel Qabilah, 2007). Dalam perjanjian SPWK II, hartanah di kaki Bukit Thaqabah disebut dengan agak rinci, iaitu meliputi:

Seluruh binaan halaman yang dibuat daripada batu yang meliputi kerusi lantai yang diperbuat daripada batu, tangki yang dibina di hujung tanah, kolam marmar yang diperbuat dengan batu, bulatan yang meliputi halaman tersebut yang diperbuat dengan batu, segala manfaat dan kemudahan setempat dan hak-hak syarii yang terdapat di bumi Mina yang mulia, dari sebelah kiri orang yang menuju dari Pasar Arab ke sebelah Arafah, dan ia menyempadani seluruh halaman tersebut dengan segala yang terdapat di dalamnya, dan ia dikelilingi empat sempadan: (i) Timur; kaki bukit yang masyhur sebagai bukit Thaqabah yang terletak di sana; (ii) Barat; kawasan lapang; (iii) Dari sebelah Sham; halaman yang merupakan pusaka peninggalan al-Marhum Syeikh Saleh Betawi; (iv) Di sebelah kanan, aliran air yang mengalir dari Bukit Thaqabah tersebut; dan lain-lain yang terdapat dalam sempadan binaan halaman tersebut daripada batu, kayu, bata, tanah, tiang-tiang yang dipacak di sekitar tanah, segala yang dikira termasuk dalam kawasan tersebut dan dinisbahkan kepadanya dari segi syarak yang diketahui oleh pewakaf tersebut dengan pengetahuan yang syarii, pengetahuan yang menafikan kejahilan dari segi syarak.

6.3 Malakah

Perkataan Malakah dalam SPWK merujuk kepada sebuah negeri/negara berdasarkan nama Khadijah Malakah binti al-marhum al-Syeikh Abd al-Majid bin Abd al-Hamid Malakah al-Jawi dan ayat "...kemudian selepas mereka, harta tersebut menjadi wakaf kepada penempatan golongan fakir yang datang menunaikan haji ke Baitullah daripada penduduk negeri Malakah dan negeri

Juwanah..." Istilah Malakah/Malakat ini pernah disebut oleh pedagang Arab pada abad ke-15 dengan maksud *masyarakat pedagang (congregation of merchants)* (Ahmad Sarji dan Abdul Hamid, 2011). Namun begitu, timbul persoalan; adakah negeri Melaka yang dimaksudkan ialah negeri Melaka seperti yang ada sekarang atau dengan maksud yang lebih luas, iaitu semua negeri yang pernah dinaungi oleh Kesultanan Melayu Melaka yang berakhir pada tahun 1511. Dalam hal ini, Abdul Aziz (informan) berpendapat bahawa yang dimaksudkan Malakah itu ialah Melaka sama seperti yang ada sekarang. Tambahan pula, semasa perjanjian ini ditulis, kerajaan Melayu Melaka tidak wujud lagi, malah telah menjadi sebahagian daripada Negeri-negeri Selat yang ditubuhkan pada tahun 1826 di bawah pentadbiran British (Annurs Subject, 2010). Lagipun terdapat nama yang dinisbahkan kepada negeri Kelantan, iaitu Muhammad As'ad bin Muhammad Sa'id bin Abd al-Rahman Kalantan al-Jawi yang membezakannya dengan negeri Malakah walaupun Kelantan pernah dinaungi kerajaan Melayu Melaka.

6.4 Juwanah

Sama seperti Malakah, Juwanah juga merujuk kepada negeri atau tempat seperti yang disebut dalam kedua-dua manuskrip SPWK, iaitu "...daripada penduduk negeri Malakah dan negeri Juwanah..." Gelaran al-Juwanah pernah digunakan oleh penyalin kitab *Silsilah Melayu dan Bugis*, iaitu 'Abd Allah bin Khair al-Din al-Juwanah pada tahun 1866 (Meniti Jalan Hidayah, t.th). Gelaran al-Juwanah dinisbahkan kepada Jawana (Juwana) (جوان) nama sebuah pelabuhan Jawa berhampiran Semarang (Wilkinson, 1903). Pelabuhan Juwana ini terletak dalam kecamatan (daerah kecil) Juwana di Kabupaten (daerah) Pati, Provinsi (negeri) Jawa Tengah, Indonesia. Kota Juwana merupakan kota di pesisir utara

Pulau Jawa yang terletak di antara kota Pati dan kota Rembang. Pada abad ke-16, Juwana merupakan kota pelabuhan penting di Pulau Jawa. Semasa di bawah pemerintahan Belanda, Juwana merupakan pusat kota kawedanan (daerah). Namun, mulai Januari 1902, statusnya menjadi kecamatan, sebahagian dari Kabupaten Pati (*National Geographic Indonesia*, 2014). Kota Juwana merupakan kota kedua terbesar di Kabupaten Pati selepas kota Pati. Pada masa sekarang, kecamatan Juwana terdiri atas 29 desa diketuai oleh seorang camat atau pegawai daerah (kecil) (Wikipedia: Juwana, Pati, 2014). Penduduk Juwana pada tahun 2010 tercatat sebanyak 90,006 orang dan sekitar 45,000 orang antaranya hidup di kawasan perkotaan Juwana. Penduduk majoriti di Juwana adalah suku Jawa dan minoritinya pula etnik Cina yang mendiami wilayah sekitar pusat kota (Kota Juwana, 2014).

6.5 Al-Jawi

Menurut Hashim Musa (1997), asal-usul istilah Jawi masih belum dapat dibuktikan dengan jelas. Namun, terdapat beberapa pandangan yang munasabah yang boleh dijadikan rujukan dalam menentukan maksud sebenar istilah Jawi. Antara pandangan yang dikemukakan ialah pandangan Omar Awang (1985) yang menyatakan bahawa kemungkinan perkataan Jawi berasal daripada perkataan Arab al-Jawah yang pernah digunakan dalam catatan Arab yang tertulis sebelum pertengahan abad ke-14 Masihi untuk menamakan Pulau Sumatera, misalnya Yaqut, dalam Mu'jam al-Buldan, Abu al-Fida' dalam Taqwim al-Buldan dan Ibnu Batutah dalam Rihlat Ibn Batutah. Manakala Jawi ialah kata adjektif bagi al-Jawah, iaitu bahasa bagi penduduk Sumatera. Werndly (1736) mengaitkan istilah Jawi dengan perkataan Jawa yang disebut oleh Marco Polo sebagai nama lama bagi Pulau Sumatera hasil

penamaan orang-orang Arab. Hal ini terbukti apabila terdapat sejenis minyak yang hanya ada di Sumatera yang dinamakan laban Jawa oleh orang Arab. Pandangan ini dikuatkan oleh Marsden (1812) yang menyatakan bahawa tiada bukti yang dapat mengaitkan pulau atau bahasa Jawa dengan istilah Jawi (Hashim Musa, 1997).

Robinson (dlm. Hashim Musa, 1997) menyatakan bahawa istilah Jawi besar kemungkinan berasal daripada penamaan yang dibuat oleh orang Arab untuk menamakan satu bahasa (bahasa Jawi), pengguna bahasa tersebut tinggal di seluruh kepulauan Melayu (orang atau bangsa Jawi) dan negeri mereka (seluruh kepulauan Melayu) dinamakan Tanah Jawi. Dalam kitab Hidayat al-Salikin bertarikh 5 Muharram 1192H (3 Februari 1778 M) pengarangnya telah mula menggunakan istilah al-Jawi pada namanya, iaitu Syeikh 'Abd al-Samad al-Jawi al-Falimbani. Namun begitu, terdapat juga ulama rumpun Melayu yang lain yang nama mereka dinisbahkan dengan al-Jawi seperti Syeikh Muhammad Nawawi bin 'Umar bin 'Arabi bin 'Ali al-Jawi al-Bantani (1814 - 1897) dari Banten, Jawa Barat, Syeikh Muhammad Mukhtar bin 'Atharid al-Bughri al-Batawi al-Jawi (1862 - 1930) dari Bogor, Jawa Barat dan Syeikh Muhammad Zainuddin al-Jawi al-Sumbawi dari Pulau Sumbawa, Indonesia (Wan Mohd Shaghir, 2009). Hal ini termasuklah nama yang dinisbahkan kepada Juwanah al-Jawi itu, yang kemungkinan besarnya berketurunan Jawa memandangkan majoriti penduduk di Juwana ialah suku Jawa. Selain itu, sebahagian tanah yang diwakafkan tersebut merupakan pusaka peninggalan al-marhum Syeikh Saleh Betawi. Betawi merujuk kepada suku kaum berdarah campuran yang tinggal di Jakarta di Pulau Jawa yang menggunakan bahasa Melayu kreol dan berbudaya Melayu-Islam. Pada kebiasaannya, jika disebut sebagai pusaka peninggalan, seharusnya

ada hubungan kekeluargaan dengan penerima pusaka. Oleh itu, dapatlah disimpulkan bahawa istilah Jawi merujuk kepada Melayu, sama ada dari segi tulisan, bahasa, bangsa/rumpun dan negeri/negara.

7.0 SISTEM EJAAN

Berdasarkan ejaan yang digunakan dalam SPWK, didapati nama-nama Melayu yang sepatutnya berakhir dengan *ta marbutah* (ة) dalam ejaan Arab dieja dengan *ha* (ه) sahaja, iaitu *Khadijah*, *Aminah*, *Maimunah*, *Salehah*, *Hamzah*, *Malakah* dan *Juwanah*. Ejaan sebegini tidak menjadi masalah kepada pembaca kerana nama sebegini lazimnya dibaca dengan bunyi /h/ di akhir kata. Walau bagaimanapun tidak ditemui penulisan *ta marbutah* yang berubah kepada *ta maftuhah* (ت) walaupun dari segi pertuturan bunyi /t/ itu wujud. Sistem tulisan Jawi bahasa Melayu boleh menggunakan kaedah ini untuk dijadikan sebagai panduan. Bunyi *ta marbutah* (yang bukan istilah agama) dalam bahasa Arab yang disebut dengan /h/ dalam bahasa Melayu hendaklah dieja dengan *ha* seperti *madrasah*, *ziarah*, *naskah* dan lain-lain seperti yang diamalkan sekarang. Bagaimanapun, *ta marbutah* berubah kepada *ta maftuhah* sepatutnya tidak berlaku dalam bahasa Melayu walaupun kata tersebut berakhir dengan bunyi /t/, kecuali ejaan yang sudah mantap seperti *surat*, *dahsyat*, *mesyuarat* dan lain-lain.

Begitu juga dengan penggunaan *alif hamzah* (أ/) yang tidak digunakan dalam SPWK. Walaupun *hamzah* di atas atau di bawah *alif* tidak diletakkan, namun kebiasaannya ejaan tersebut masih boleh dibaca dengan baik oleh pengguna bahasa Arab. Dalam penulisan bahasa Arab sendiri tidak begitu menitik beratkannya, apatah lagi dalam tulisan Jawi bahasa Melayu bagi kata serapan Arab. Setakat yang ditemui, dalam *Daftar*

Kata Bahasa Melayu: Rumi - Sebutan – Jawi (2008), semua *alif hamzah* telah dihilangkan kecuali pada perkataan *Islam* dan *waimma*. Jika dua perkataan ini tidak menggunakan huruf *alif hamzah* Arab, maka sistem ejaan Jawi dapat diseragamkan.

8.0 KESIMPULAN

Berdasarkan perbincangan di atas, dapatlah disimpulkan bahawa penggunaan kata nama khas yang terdapat dalam SPWK menunjukkan hubungan yang akrab antara bahasa Arab dan bahasa Melayu. Kesemua nama-nama orang Melayu yang tinggal di Mekah dinamakan dengan nama Arab yang mempunyai makna yang baik dalam bahasa Melayu. Selain itu, analisis ini telah berjaya mengumpulkan salasilah keturunan rumpun Melayu di Mekah, sekurang-kurangnya untuk tiga keluarga besar, iaitu keluarga yang dinisbahkan kepada negeri Kelantan, Melaka di Semenanjung Melayu, dan Juwana di Jawa, Indonesia. Hal ini juga menunjukkan bahawa hubungan Malaysia dan Indonesia bukan sahaja dari segi hubungan diplomatik dan kejiwaan tetapi juga hubungan kekeluargaan. Apatah lagi kedudukan mereka yang serumpun, seagama dan menggunakan bahasa rasmi yang sama, iaitu bahasa Melayu/Indonesia. Penggunaan istilah al-Jawi dalam SPWK untuk semua rumpun Melayu termasuk yang berbangsa Jawa telah mengukuhkan lagi dapatan ini. Bagi aspek ejaan pula, dicadangkan supaya penggunaan *ta marbutah* dan *alif hamzah* untuk kata serapan Arab dalam sistem ejaan Jawi bahasa Melayu mencontohi manuskrip SPWK, iaitu tidak membenarkan *ta maftuhah* menggantikan *ta marbutah* kecuali bagi ejaan yang telah mantap dan menghapuskan penggunaan *alif hamzah*.

RUJUKAN

- [1] 'Abd al-Samad al-Jawi al-Falimbani. (t.th). *Hidayah al-Salikin fi Suluk Maslak al-Muttaqin*. Kuala Lumpur: Darul Fikir.
- [2] Abdul Razak Mahmud. (2015). *Ikhtisar Sejarah Kelantan*. Kota Bharu: Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan
- [3] Ahmad Sarji Abdul Hamid (ed). (2011). *The Encyclopaedia of Malaysia: The Rulers of Malaysia*, Editions Didier Millet. Dalam *Wikipedia: Malacca Sultanate*. Diperoleh pada 17 November 2015 daripada https://en.wikipedia.org/wiki/Malacca_Sultanate
- [4] Al-Fairuz al-Abadi. (2010). *Al-Qamus al-Muhit*. Kaherah: Muassasah al-Mukhtar.
- [5] Annurs Subject. (2010). *Kedudukan Strategik Mendorong Pertapakan British*. Diperoleh pada 3 Mac 2016 daripada <http://annursubject.blogspot.my/2010/02/bab-1-kedudukan-strategik-mendorong.html>
- [6] *Daftar Kata Bahasa Melayu: Rumi-Sebutan-Jawi*. (2008). Edisi Kedua. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- [7] Hashim Musa. (1997). *Sejarah Awal Kemunculan dan Pemaparan Tulisan Jawi di Asia Tenggara, dalam Tradisi Penulisan Manuskrip Melayu*. Kuala Lumpur: Perpustakaan Negara Malaysia.
- [8] Hothel Qabilah. (2007). Diperoleh pada 17 November 2015 daripada <http://www.hothle.com/vb/archive/index.php/t-9386.html>.

- [9] Ibn Manzur. (2000). *Lisan al-`Arab*. Kaherah: Al-Maktabah al-Tawfiqiyyah
- [10] Ibrahim Syukri. (2002). *Sejarah Kerajaan Melayu Patani*. Bangi: Penerbit UKM
- [11] Ismail Che Daud. (2012). *Tokoh-tokoh Ulama Semenanjung Melayu (1)*. Edisi Keempat. Kota Bharu: Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan.
- [12] Kota Juwana. (2014). Diperoleh pada 16 November 2015 daripada <http://kurniawanbagus-history.blogspot.my/>
- [13] Meniti Jalan Hidayah. (t.th.). *Silsilah Melayu dan Bugis 'Saudara Perempuan' Tuhfat al-Nafis*. Diperoleh pada 13 November 2015 daripada <http://darman-online.blogspot.my/2013/10/silsilah-melayu-dan-bugis-saudara.html>
- [14] Mohamed Anwar Omar Din dan Nik Anuar Nik Mahmud (et. al). (2011). *Sejarah Kesultanan Terengganu 1708-2008*. Kuala Terengganu: Yayasan Diraja Sultan Mizan.
- [15] Mohd Yusof Md Nor (ed.). (1997). *Salasilah Melayu dan Bugis*. Shah Alam: Penerbit Fajar Bakti Sdn. Bhd.
- [16] Mohd Zuhir bin Abd Rahman dan Shamsul Jamili bin Yeop. (2015). Aplikasi Kata Pinjaman Arab dalam Teks Pembelajaran dan Kesannya Terhadap Penguasaan Bahasa Arab. *Journal of Asian Islamic Higher Institutions (JAIHI)* 1(1), 1-12.
- [17] National Geographic Indonesia. (2011). Diperoleh pada 16 November 2015 daripada <http://nationalgeographic.co.id/berita/2014/05/wisata-kriya-dan-sejarah-juwana>
- [18] Sanat Md. Nasir. (1998). Konsep Penting dalam Pengajian Bahasa Melayu. Dalam Sanat dan Rogayah (ed), *Pengajian Bahasa Melayu Memasuki Alaf Baru*. Kuala Lumpur: Akademi Pengajian Melayu, Universiti Malaya.
- [19] Syed Muhammad Naquib al-Attas. (2011). *Historical Fact and Fiction*. Johor Bahru: UTM Press.
- [20] Wan Mohd Shaghir Abdullah. (2009). *Koleksi Ulama Nusantara (jilid 2): Artikel Bersiri Akhbar Utusan Malaysia Tahun 2005*. Kuala Lumpur: Persatuan Pengkaji Khazanah Klasik Nusantara dan Khazanah Fathaniyah.
- [21] Wikipedia (Arab): Syi'b Abi Talib. (2015). Diperoleh pada 17 November 2015 daripada <https://ar.wikipedia.org/wiki>
- [22] Wikipedia (Indonesia): Juwana, Pati. (2014). Diperoleh pada 16 November 2015 daripada [https://id.wikipedia.org/wiki/Juwana , Pati](https://id.wikipedia.org/wiki/Juwana_Pati)

Lampiran A: Surat Perjanjian Wakaf Khadijah I (SPWK I)

